

УДК 338:63

А. А. Жигір,ь,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, Азовський регіональний інститут управління
Запорізького національного технічного університету

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА В АГРАРНІЙ СФЕРІ

При визначенні концепції сталого розвитку передумовою її реалізації в аграрній сфері є запровадження практики аграрного екологічного менеджменту як управління якістю агроландшафтів.

At determination of conception of steady development pre-condition of its realization in an agrarian sphere is introduction of practice of agrarian ecological management as quality of agro-landshaftiv management.

Ключові слова: управління якістю агроландшафтів, екологічна безпека, екологічний менеджмент, концепція сталого розвитку, екологічна паспортизація.

Key words: quality of agro-landshaftiv management, ecological safety, ecological management, conception of steady development, ecological passport system.

ВСТУП

У 90-х роках у світі стався, можна сказати, поворотний момент стосовно розуміння тієї істини, що процвітання та добробут всього людства залежить від раціонального використання світових запасів природних ресурсів, включаючи землю. В багатьох країнах вже перестали вважати, що охорона навколишнього середовища стримує розвиток країни та знижує її конкурентоспроможність на світовому ринку, розуміючи необхідність використання власних природних ресурсів, технологій та технічного досвіду в рамках екологічно раціонального розвитку. В плані як міжнародної, так і національних промислових політик виникла нова проблема та новий керуючий принцип розвитку: гармонійний (сталий) розвиток як єдиний можливий фундамент побудови екологічно безпечного суспільства.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Метою статті є розгляд можливості екологізації підприємництва в аграрній сфері.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Нова концепція сталого розвитку агросфери дозволяє чіткіше позначити напрями руху цивілізації, виділити її цільову функцію. Крім того, вона містить у собі також величезний, але поки ще не задіяний потенціал для вирішення сучасних соціально-політичних, соціально-економічних та соціально-комерційних проблем [6].

Невід'ємною складовою переходу до нової концепції сталого розвитку агросфери, а ще точніше — знаряддям переходу, як нам здається, є екологічний менеджмент. Сучасне суспільство визначає екологічний менеджмент як комплексне, науково обгрунтоване управління якістю природного середовища. В сільському господарстві організація і реалізація екологічного менеджменту є надзвичайно актуальним, важливим, першочерговим завданням загальнодержавного значення. Адже в національному агропромисловому комплексі нині використовується величезна кількість природних ресурсів, і його вплив охоплює більш як 60% загальної площі України. І цей вплив різко негативний, бо розвиток сільського господарства в Україні відбувався на основі хибної концепції, коли екологічний фактор недооцінювався, а перевага надавалася активній і навіть надмірній хімізації, необгрунтованим масивним меліораціям та механізації, намаганням якнайшвидше максимально освоїти земельні ділянки.

При визначенні концепції сталого розвитку передумовою її реалізації в аграрній сфері є запровадження практики аграрного екологічного менеджменту як управління якістю агроландшафтів. В його основу можуть бути покладені такі положення та принципи:

— об'єктивне і реальне, контрольоване державою, забезпечення різних форм власності на землю тих, хто здатен її раціонально використовувати;

— відповідність розораності території екологічно обгрунтованим регіональним нормам, прив'язаним до певних агроландшафтів;

— реалізація контурно-меліоративного землеробства в регіонах на всебічно науково обгрунтованій базі;

— широке застосування науково обгрунтованих біологічних засобів захисту рослин, розвиток нових біотехнологій у садівництві, тваринництві тощо;

— розвиток виробництва і реалізації вітчизняної високоефективної сільськогосподарської техніки і знарядь, у тому числі як для фермерських господарств дрібного і середнього масштабу, так і для об'єднаних колективних господарств із значними масштабами виробництва;

— суворий контроль на основі нових нормативів за відведенням земель для несільськогосподарських потреб;

— перехід до виробництва і використання нових високоефективних органо-мінеральних гранульованих добрив, від яких у рослинах не накопичуються шкідливі техногенні забруднюючі речовини.

Аграрний екологічний менеджмент базується на таких основних положеннях нової екологічної політики:

— усвідомлення того, що досягнення екологічної безпеки в найближчі роки є першочерговим завданням держави;

— необхідність розробки і поетапної реалізації довгострокової комплексної стратегії сталого (гармонійного) розвитку;

— необхідність виконання низки завдань, які сприятимуть покращенню екологічної ситуації в агроландшафтах регіонів і управління якістю довкілля, а саме:

1) розгортання і вдосконалення системи комплексного екологічного моніторингу агроландшафтів, створення банку екологічної інформації в агросекторі;

2) проведення детальної інвентаризації екологічного стану в межах всіх агроландшафтів держави, складання комплексу екологічних карт (від карт загального антропогенного навантаження на регіональні агроландшафти, окремі площі сільгоспугідь та карт екологічної стійкості останніх, до карт стану забруднень ґрунтів окремими видами полютантів — пестицидами, важкими металами, нафтопродуктами тощо, карт розораності, стану родючості ґрунтів тощо);

3) створення мережі регіональних екологічних фондів для відродження земель, лісів, малих річок, здійснення екологізації агровиробництва. Розробка принципів державного та місцевого (муніципального) аграрного еколо-

гічного інвестування. Розробка і реалізація короткострокових і довгострокових регіональних і локальних програм відродження сільгоспугідь;

4) вдосконалення природоохоронних законів і нормативних документів у галузі аграрного виробництва, розробка нових ефективних стандартів у галузі агроекології. Внесення відповідних змін до податкового, бюджетного законодавства. Стимулювання приватної екологічної ініціативи агровиробників та приватних екологічних інвестицій;

5) створення ринків екологічних послуг, екологічно чистих продуктів харчування для людей та тварин, природоохоронних технологій і устаткування. Стимулювання інноваційної діяльності підприємців у агросфері;

6) розвиток ринкових відносин у сфері землекористування, запровадження приватної власності на землю. Екологічна паспортизація всіх об'єктів агросфери, що впливають на довкілля;

7) екологізація сільськогосподарських технологій, широке впровадження політики ресурсозбереження. Організація екологічного моніторингу і контролю біотехнологічних виробництв;

8) визначення зон для виробництва екологічно чистих продуктів харчування. Здійснення ефективного контролю якості сільськогосподарської продукції, реалізація якої дозволяється тільки при наявності відповідних екологічних сертифікатів;

9) запровадження екологічного аудиту, регулярне обстеження об'єктів агровиробництва з метою контролю раціонального природокористування. Екологічний аудит, який проводиться на базі системного підходу, допоможе оцінювати ефективність управління якістю агроландшафтів, підтримки їх нормального екологічного стану та інвестиційної привабливості;

10) реалізація концепції аграрної екологічної освіти в Україні, ефективна підготовка і перепідготовка викладачів агроекології у всіх вузах аграрного профілю, розробка і видання відповідної навчально-методичної літератури з врахуванням сучасних підходів та потреб регіонів;

11) залучення до реалізації екологічної політики в АПК України, особливо на першому етапі (важка кризова економічна ситуація), приватних вітчизняних та зарубіжних інвесторів на основі організації спільних господарств, виробництв, збуту, вільних економічних зон, орендної співпраці тощо, а також використання позитивного досвіду екологізації агропромислового виробництва за кордоном.

Управління якістю агроландшафтів повинно здійснюватись на основі комплексних взаємопов'язаних різномасштабних та різностро-

кових регіональних програм екологізації аграрної сфери, які складаються з низки тактичних та стратегічних завдань [3].

З огляду на економічну кризу, яка охопила майже всі галузі національного господарства в Україні, особливо АПК, нам всім здається цілком природним сприйняття земельної реформи як економічної акції. Але ж давайте звернемо увагу на те, що ця акція, крім економічного аспекту, має і соціальний, і екологічний. Земельна реформа — це, перш за все, комплексна господарська акція держави, яка спрямована на розбудову національної аграрної економіки нетрадиційним шляхом — реформуванням земельних відносин.

Реформування земельної власності в сільському господарстві ми повинні розглядати та оцінювати всебічно, комплексно, бо інакше ця акція може мати довгострокові негативні наслідки, усунення яких, як добре нам всім відомо з будь-яких реформ, — занадто "дорога утіха" не лише існуючим, а і майбутнім поколінням. Це пов'язано з тим, що земельна реформа має певний, яскравий просторовий аспект, оскільки вона жорстко пов'язана із землекористуванням та його територіальною організацією [5].

Організація території, або, як її ще звать, "територіальна організація", або "регіональне планування", звичай містить всі заходи та види діяльності по плануванню конкретного мікро-розміщення об'єктів на певній території. Особливість земельної реформи полягає в тому, що за допомогою реформи земельної власності наше суспільство, об'єднане державною самостійністю, намагається розмістити, точніше — локалізувати, на вже освоєних, тобто "старих" сільськогосподарських угіддях, "нові" суб'єкти господарювання, якими мають бути реформовані аграрні формування. Ми вважаємо, що земельна реформа (територіальна організація) з додержанням вимог сталого розвитку, яку треба розглядати як регіональну акцію, взагалі повинна передувати реформі власності на землю.

Реформа власності на землю в Україні має бути соціально і екологічно спрямованою та направленою на раціональне використання земельних ресурсів та їх відтворення. Тобто земельна реформа взагалі є, перш за все, територіальною акцією, яка повинна бути науково обґрунтованою з позиції регіональної економіки за будь-якого способу виробництва та земельних відносин. Запад регіональної політики в Україні вже має значні негативні наслідки у вигляді нагромадження соціальних та екологічних проблем.

Підвалинами розвитку регіональної науки в розвинених країнах світу є зміна ступеня втручання держави в господарське життя з ме-

тою підвищення добробуту і, перш за все, соціального та економічного.

Екологічне підприємництво слід розглядати як особливу, специфічну форму суспільно-корисної творчої діяльності, суть якої полягає у відтворенні природних благ з метою ліквідації дефіциту на них, доведенні їх сучасної низької якості до природного рівня якості (або хоча б до рівня, прийняттого для суспільного використання). Економічна доцільність екологічного підприємництва очевидна — це, перш за все, повернення "втрачених" для суспільства природних благ до господарського обігу чи залучення до нього природних об'єктів, які класифікують як малоцінні, тобто непривабливі зараз для економіки, бо потребують певних зусиль для відтворення [2].

У свідомість людства все міцніше входить поняття екологічного ринку, тобто ринку товарів і послуг екологічного підприємництва. Цей поки що специфічний ринок все більш інтегрується із загальною ринковою системою господарювання, обростаючи власною інституційною інфраструктурою (екострахування, екобанк, екоінвестування тощо). Разом з тим, екологічний ринок є, перш за все, ринком екологічної продукції, тобто ринком товарів та послуг. Виходячи з цього, екологічний ринок має і ряд власних продуктових сегментів, таких як:

- збирання, вивезення та переробка відходів;
- очищення води та стоків;
- запобігання та зниження забруднення повітряного середовища;
- відновлення земель.

Ці продуктові сегменти екологічного ринку охоплені маркетинговими дослідженнями, які, на жаль, поки ще не настільки багаточисельні та поширені в Україні. Тому ми вважаємо доцільним та пізнавальним навести деякі результати маркетингових досліджень міжнародного екологічного ринку.

За оцінками західних спеціалістів, ємність ринку екологічних товарів та послуг оцінюється у 250 млрд дол. США на рік, виключаючи більшість "чистих технологій".

Розглянемо, як деякі країни здійснюють комерціалізацію робіт по охороні природного довкілля [3].

Американське агентство з охорони навколишнього середовища (US Envir. Protect. Agency) в рамках програми "Superfund" підготувало звіт про стан підрядного ринку в галузі охорони навколишнього середовища.

У звіті агентства під назвою "Очищення забруднених національних територій: підрядний ринок та технологічні тенденції" (Cleaning up the

Nation's Waste Sites: Market and Technol. Trends) представлені нові технології, рекомендовані для проведення робіт на виділених програмою Superfund 523 майданчиках, які потребують очищення, на найближчі три-п'ять років. Загальна кількість забрудненого матеріалу на цих майданчиках перевищує 19 млн кубометрів.

Агентство з охорони навколишнього середовища веде збір даних для стандартизації способів очищення від різних видів забруднення. Один з майданчиків, включений до програми "Superfund", розташований поблизу м. Атлантик-Сіті, штат Нью-Джерсі. Майданчик служив місцем збирання відходів фірм, які займалися виробництвом хімічних речовин в 70-і роки. Відходи планувалося переробляти до повного використання, проте в дійсності цього не сталося. В результаті в ґрунті накопичилась значна кількість важких металів, летких органічних сполук, забруднені також ґрунтові води [1].

Особливе місце серед перспективних технологій займає біоочищення, в якому використовуються природні або штучні мікроорганізми. Ефективність цієї технології визначає її широке використання. Військове відомство використовує цю технологію для очищення своїх баз.

Україна з її унікальними природно-кліматичними умовами у міжнародному класифікаторі суспільного розподілу і спеціалізації праці потенційно розглядається як виключно сприятливе середовище для сільськогосподарського виробництва, як сфера, що має світову значимість у вирішенні глобальної продовольчої проблеми. Тому пріоритет в національному економічному розвитку, природно, відводиться агросфері. І саме з агровиробництвом пов'язуються надії на національне відродження, економічну незалежність, конкурентоспроможність країни на зовнішньому ринку [4].

Виходячи із встановлених еколого-економічних орієнтирів на розширене відтворення земель в Україні, першочергову увагу у сфері регіонального природокористування слід приділяти землекористуванню, охороні земельних ресурсів від забруднення та відновленню деградованих земель з метою забезпечення можливості їх ефективного подальшого використання теперішнім та майбутнім поколіннями, що здійснюється на підприємницькій основі, тобто агробізнесом. За даними вчених, Україні необхідно збільшити площу луків мінімум у 2,7, а лісів — в 1,8 рази. Зараз природних кормових угідь нараховується 7,3 млн га, а покрито лісовою рослинністю 8,6 млн га. Виходячи з цього, площа природних кормових угідь повинна складати 19,7 млн га, лісу — 15,5 млн га. Лукоустрою повинно підлягати 12,4 млн га, лісоустрою — 6,9 млн га.

Для запобігання негативним тенденціям, які складаються у землекористуванні, розроблена національна програма охорони земель до 2015 року. Цією програмою передбачається здійснення територіальної організації агроландшафтів шляхом землевпорядкування на площі 41,8 млн га (буквально на всіх сільськогосподарських землях), зменшити розораність та сільськогосподарське освоєння територій до 40%.

ВИСНОВКИ

Впровадження інновацій у сільське господарство об'єктивно вимагає врахування не тільки їх позитивного впливу на земельні угіддя, а й можливих негативних наслідків, зумовлених специфічного прояву окремих засобів виробництва. Низький рівень охорони сільськогосподарських угідь в аграрному секторі негативно впливає на стан екології в цілому. За розрахунками вітчизняних науковців, "вклад" АПК в екологічну кризу становить близько 30—40%, у тому числі забруднення земельних ресурсів — понад 50%, а поверхневих водоем — 45—50%.

Вищесказане зумовлює нагальне вирішення питань екологічності функціонування агропромислового виробництва з метою випуску екологічно чистої якісної продукції. І особливої актуальності набуває проблема не просто ефективного використання земель, а саме екологобезпечного менеджменту використання земель.

Література:

1. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / Варналій З.С. — 4-те вид., стер. — К.: Т-во "Знання", КОО, 2008. — 302 с.
2. Ляшенко В.И. Механізми регулювання розвитку малого підприємництва в Україні: монографія / Ляшенко В.И., Кошелева Е.Г., Толмачева А.Ф.; НАН України; Інститут економіки промисловості. — Донецьк: Юго-Восток, 2008. — 495 с.
3. Малий бізнес: устійчивість и компенсаторне можливості: монографія / Козаченко Г.В., Воронкова А.Е., Медяник В.Ю., Назаров В.В. — К.: Либра, 2003. — 328 с.
4. Основи аграрного підприємництва / За ред. М.Й. Малика. — К.: Інститут аграрної економіки, 2000. — 582 с.
5. Про підприємництво: Закон України від 07.02.1991 № 698-XI // Відомості Верховної Ради. — 1991. — № 4. — Ст. 169.
6. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія / Раєвнева О.В. — Х.: ВД "ІНЖЕК", 2006. — 496 с.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2012 р.